

فروری ۱۵۳۱ نوں حج لئی روانہ۔ حج دی تاریخ ۲۳ جولائی ۱۵۳۱

جنمساکھیاں وچ آیا ہے کہ بغداد وکھے گورو صاحب امام شیخ سرف نوں ملے۔ بھائی مردانے دا چلانا وی چوتھی اداسی توں پر تریاں ہی ہویا۔ دوسرے پاسے بغداد دے اتھاس توں پتہ لگدا ہے کہ امام شریہ ال دین داراج-کال ۱۵۲۹-۳۲ ای ہے۔ جس توں ثابت ہندا ہے کہ گورو صاحب ۲۹' توں ۳۲' درمیان کسے سمیں بغداد وچ سن۔ پھر دوسرے پاسے ایہہ ثابت ہندا ہے کہ صاحب آکھیر اگست ۱۵۳۱ نوں مدینہ وکھے سن۔ ایہدا مطلب اوہناں ۲۳ جولائی ۱۵۳۱ نوں حج کیتا۔ بدقسمتی نال پچھلے سو سالان وچ سارے دے سارے سکھ اتھاسکاراں نے مکے دا حج ۱۵۱۸-۱۵۲۰ دوران دا لکھیا ہے باوجود اس دے پنجہ صاحب دے اتھاس وچ درج ہے صاحب اتھے ۱۵۲۰ وچ آئے۔ جنمساکھیاں آیا ہے صاحب ٹلا جوگیاں سیدپر دے قتل عام بھاؤ ۱۵۲۰ توں بعد گئے۔ اتے پنجہ صاحب اتے ٹلا جوگیاں (پوٹھوہار) دیاں پھیریاں موقع مردانہ حاضر سی۔ سو ایہہ کہنا سراسر غلط ہے کہ گورو صاحب نے چوتھی اداسی ۱۵۱۸-۲۰ ای۔ کیتی ہے۔

صاحب نے گاہ دتا ہویا سی۔ کافی سمیں توں کوئی لمی اداسی وی نہیں سی کیتی۔ سو گورو صاحب نے مکے جان دا وی من بننا لیا۔

صاحب دا پہراوا

مکے دی اداسی نوں جدو گورو صاحب روانہ ہوئے تان اک جوڑا نیلے رنگ دے بستراں دا سوایا۔ جوہیں اوہنی دنی رواج ہندا سی، اک ستھن (سلوار) چمّ دی سوائی۔ پیراں وچ کؤس (کھسا بھاؤ دیسی جتی) گلّ وچ بڈیاں دی مالا پا لئی۔ متھے تے بندی دا ٹکا بنا لیا۔ بھائی گرداس انوسار بابے دا پہراوا سی: نیلے کپڑے، کچھ وچ کتاب، ہتھ وچ ڈنڈا، گنگا ساگر بھاؤ ہتھے والی گڑوی اتے مصلا بھاؤ نماز پڑھن ویلے دا وچھاؤنا۔

بابا پھر مکے گیا، نیل بستر دھارے بنواری۔

آسا ہتھ، کتاب کچھ، کوجا، بانگ مصلا دھاری۔

روانہ کرتا رپور توں ہونے

گورو صاحب دے حج موقع لاہور توں حج دا اک ہی رستہ بچیا سی: اوہ سی سمندر رستے جانا۔ آ حالان مذہبی پکھ توں پیدل جانا زیادہ چنگا گنیا جاندا ہے۔ پر پیدل رستے فارس (ایران/عراق) تھانہنی ہوکے جانا

حج دا ویچار - جدوں گورو صاحب ٹلا جوگیاں توں آ رہے سن تان رستے وچ ہنڈ دادن خاں رکے سن تان جتھے گورو صاحب نے وشرام کیتا اوتھے ہی حاجیاں دا اک جتھا ٹھہریا ہویا سی۔ اوناں نوں ویکھ مردانہ کہن لگا بابا جی سارا اعلیٰ بنگالا گھم لیا مکے وی ویکھ ہی آئیے۔

اس توں پہلاں وی اک ویراں مردانے گورو صاحب نوں گجارش کیتی سی جدوں ایہہ سننگلادیپ دی یاترا کرکے پرت رہے سن تان بدر شہر وچ اتان نوں اک حاجیاں دا جتھا ملیا سی۔ مردانے نوں کوئی مذہبی شر دھا تان نہیں سی۔ اوہ سوچدا سی کہ ساڈے واسطے مکے جانا کھڑا مشکل ہے۔ اوہ انوں 'سیل' دے طور تے لیندا سی۔ کہن لگا، "ترک بہت تعریف کردے ہن، مکے وی بھورا دیکھ ہی آئیے۔" دور دراڈے جانا گورو صاحب واسطے تان مشن سی۔

گورو صاحب نے مردانے نوں بھروسہ دتا سی کہ حوصلہ رکھو اسیں تینوں مکے وی ضرور دکھاوانگے۔ ۱۱۵۳۰ ای۔ جاں ۳۱ دے ارمبھ دی گل ہے۔ گورو صاحب کرتا رپور براجمان سن۔ گلاں باتاں 'چ کتے ذکر آیا کہ کجھ مسلمان دھرمی بندے حج تے جان دیاں تیاریاں کر رہے سن۔ اودھر پنجاب وی لگ پگ سارا گورو

۱. اکھزان سنگھ (بیسٹری عوف سکھ رلیجن، ۱۹۱۴، صفحہ-۱۰۱) - حج ۱۵۱۸، ۲. کربال انج حج دی تاریخ دین ویلے چپّ ہو جاندا ہے۔ (صفحہ- ۱۲۵) پر اگے جاکے بغداد والے سالیکیہ دا غلط اتھا کرکے سال ۱۵۲۰ ہی دے جاندا ہے۔ (صفحہ- ۱۳۲) ڈاکٹر. تریلوچن سنگھ: Guru Nanak founder of Sikhism: a biography (online edition) ۱۵۱۷ توں بعد۔ ۴. کوبلی۔ -- ۱۵۱۷، صاحب سنگھ (سری گورو نانک دیو جی صفحہ-۱۵۰) حج ۱۵۱۸-۱۲، ۱۱-گیانی۔ ۱۵۲۲

آسوڈھی-۴۹ (پرائن-بھی) صاحب مکے نوں جاندا ہونے ملتان تھانہنی گئے۔ اس کرکے ملتان دیاں ساکھیاں دا سیندھ مکے والی اداسی نال بندا ہے مکے مدینے دی گوشٹ انوسار وی گورو صاحب سمندر رستے مکے گئے سن۔

حج دے پرانے روٹ۔ ودوانان دا کہنا ہے کہ پرانے ریشم مارگ ہی بعد وچ حج دے رستے بنے۔ MAPOF ASIAN HAJJ ROUTES: Academy of Islamic Studies, University Malaya, 50603 Kuala Lumpur, Malaysia

ہنّس دے پوراٹے روتا۔ ਵਿਚਵاننّس دا کہنیا ہے کہ پوراٹے ریسم ماہراگ ہی غاٹد ਵਿچ ہنّس دے رستے ہٹے۔

Source - <https://pdfs.semanticscholar.org>

پیندا سی اتے دقت ایہہ سی کہ پرشیا (فارس) دی سپہوی سلطنت دا عرب دی عثمانیہ سلطنت نال اٹ کتے دا ویر سی۔ سپہوی حکومت حاجیاں نوں وی تنگ کردی سی۔ جس کر کے پنجابی حاجی لاہوروں کراچی ول جاندے تے اوتھوں ہی بیڑا لے لیندے سن۔ جے خشک رستے جان تاں اوہناں نوں افغانستان اتے ایران لنگھ کے فارس دی کھاڑی توں پرے پرے بصرے تھاننی جانا پیندا سی۔ ایہہ رستہ وی بہت لما پے جاندا سی۔ پر پھر وی حاجی اس رستے وی جاندے ہندے سن۔ سو گورو صاحب نے وی باقی حاجیاں وانو سمندری رستہ ہی چنیا۔

۲۳ جولائی ۱۵۳۱ نوں گورو صاحب نے حج کیتا

ایہہ گل ثابت ہندی ہے کہ گورو صاحب اگست ۱۵۳۱ دے آخری ہفتے مدینے وچ سن۔ جس دا مطلب ہے کہ صاحب نے ۱۵۳۱ وچ حج کیتا۔

اس سال حج ۲۳ جولائی توں ۲۵ جولائی وچ سی۔ کیونکہ ایہہ سبھ نوں پتہ ہے کہ حج ہجری مہینہ 'جو ال ہجا' دی ۸،۹ اتے ۱۰ تاریخ نوں ہندا ہے۔ دوسرے پاسے اچ کنورٹر ملدے ہن ا جاناں مطابق ایہہ تاریخ ۲۳ جولائی ۱۵۳۱ بیٹھدی ہے۔

لاہوروں گورو صاحب ملتان نوں راوی دے نال

انگریزی	ہجری
5-9-1527	8-12-933
24-8-1528	8-12-34
13-8-1529	8-12-935
3-8-1530	8-12-936
23-7-1531	8-12-937
12-7-1532	8-12-938
1-7-1533	8-12-939
20-6-1534	8-12-940

جاندی سڑھک تھاننی روانہ ہوئے۔ کوئی کہہ سکدا ہے کہ صاحب نے دریا وچ پیندی بیڑی وی ورتی ہووے جہڑیاں اکثر لاہور توں وپارک سامان لے ملتان نوں جایا آیا کردیاں سن۔ پر اجیہا نہیں لگدا کیونکہ ہر ۲۵-۳۰ کہ۔ می تے گورو صاحب دے رات رکن دے پڑاواں دے طور تے اتھاسک گردوارے موجود رہے۔ تھان تھان ملدے گورو صاحب دے پڑاواں دا ملنا ایہہ وی دسدا ہے کہ گورو صاحب کاہلی نال سفر نہیں سن کر رہے۔ اس اداسی موقعے اوہناں پچھمی پنجاب (سارائکی) اتے سندھ بہت سارے پنڈ شہر گاہے سن۔ لاہور توں چلکے راوی دے نال نال مانگا، بھائی پھیرو، بھرناواں ہولان صاحب، الپا، سنگھرا اتے کئی ہور روٹ توں ہٹوے ستھان تے ہندے ہوئے جانا اس گل دی شاہدی بھر دا ہے کہ بیڑی تے نہیں، گورو صاحب پیدل ہی گھمدے گھماندے گئے سن۔

---◆---

مردانے نوں اوہدے نویں پنڈوں لین گئے

جدوں پچھلی اداسی توں پرتے تاں مردانہ گورو صاحب توں نکھڑ کے اپنے نویں پنڈ تلونڈی ہسنگ رہ رہا سی۔ مردانے دا پروار تلونڈی رائے بھوئی توں چلکے

پندرہ ماہ

لاہور توں ملتان = ۳۳۰ کہ۔ می بھاگ = ۲۰ = ۱۷ دن
سولہور توں سمندر (کراچی) = ۱۲۰۰ کہ۔ می۔ بھاگ = ۴۰ = ۶۰ دن
کراچی توں بنگلہ مندر توں چاہبہار (مکران) = ۲۴۰ کہ۔ می، + ۴۰ = ۲۸۰ بھاگ = ۲۰ = ۱۳ دن
مکران دی کسے بندرگاہ تے پہنچتے جہاز دی اڈیک = ۱۵ دن (زیادہ توں زیادہ)
رن کچھ (گجرات) وچ لوٹھل دے ستھان تے بڑیا موبنجدوڑو سبھیتا ویلے دی بندرگاہ ملی ہے جس توں ثابت ہندا ہے کہ سندھ دا سمندری تہ بہت پہلاں توں ہی ہجراتی نوں سمبھالدا آیا ہے۔ لکھت گورو صاحب دے ویلیاں وچ مشہور بندرگاہ سی۔ پر ایہہ ضروری ہو جاندا ہے کہ کوچین، صورت، بھڑوچ، داراکا، لکھت ولوں آ رہے جہاز سندھ دے حاجیاں نوں وی تھان تھان توں چکدے ہونگے۔
سندھ دیاں بندرگاہاں - اتھاس وچ سندھ دے تہ تے کئی بندرگاہاں موجود ہون دے ذکر ملدے ہن۔ پرسدھ یورپین ملاح لکھاریاں جاناں دے ذکر کیتے ہن اوہ بن کرولا، مرتتوبرا (زانیان دی بندر)، باربرین، دیبل (جتھے محمد قاسم اتریا سی) ۱۵۱۱ء۔ نوں آئے جہازران سلیمان ماہری نے کراچی بندرگاہ دا وی ذکر کیتا ہے۔ پھر کھرک وکھے وی وڈی بندرگاہ سی جو بعد وچ کھر گئی۔

پھر مکران (بلوچستان - ایرانستان سرحد) دی پرانی بندر تیس دا ذکر سکندر مہان، البرونی اتے پورتگالی البوکریک ویلے دے سفرنامیاں وچ وی ملدا ہے۔

کہن توں مطلب جہاز پھڑھن لئی گورو صاحب پچھے نوں نہیں گئے ہونگے جوہن کہ کئی لکھاریاں نے لکھا ہے گورو صاحب نے لکھت توں جہاز پھڑیا۔ سگو مکران دے تہ توں کسے جہاز تے چڑے ہونگے۔ کیونکہ ایہہ اتھاسک سچائی ہے کہ گورو صاحب بنگلہ مندر وی گئے سن جو کراچی

Source for dates conversion:

<https://www.islamicity.org/hijri-gregorian-converter/index.php?address=undefined>

گورو صاحب دے زمانے وچ حج

کناں وقت لگدا سی حج وچ۔ پرانے زمانیاں لمی یا تراواں دی دوری اکائی یوجن جاں جوجن ہندی سی۔ اس دا مطلب ہے کہ اک دن وچ پیدل فوج کنا سفر کر سکدی ہے۔ دھیان رہے رات آرام توں علاوہ انانے تنبو وی گڈے ہندے، کھانا بناؤنا تے کھانا ہی ہندا سی۔

کئی سروتاں نے ایہہ دوری ۱۵ کہ۔ می۔ لکھی ہے تے کسے نے ۱۲ کہ۔ می، کتے ۸ کہ۔ می۔ مہان کوش انوسار جوجن دوری ۴ کوہاں برابر سی۔ کوہ = ۴۰۰۰ گز جاں سوا دو میل۔ اس پرکار جوجن ۱۵ کہ۔ می دے برابر ہویا۔ یاد رہے ایہہ فوج جاں جتھے دی اک دن دی دوری ہے۔ شیر شاہ سوری نے جی ٹی روڈ تے جہڑے کوہ منار بنائے ہوئے تے اوہ ۴۰۰۰ گز دی دوری تے ہن۔

پر حاجی لوک عموماً اپنے نال سکا کھانا لے ہی چلدے سن۔ انان تے فوجیاں وانگو کوئی بندوگری نہیں سی ہندی۔ انان وچ مذہبی اتھاس ہندائے موت دا بھے لہہ چکا ہندا سی۔ کیونکہ انیکاں لوک حج دوران بیماریاں خاص کر کے بیضے آدی نال مر جاندے سن۔ انان حالات وچ مے کے چلنا پویگا کہ پیدل حاجی کوئی ۲۰ کہ۔ می دا سفر نپٹا لیندا سی۔ گھوڑے اتے دریائی بیڑی رانی سفر کرن چ وقت گھٹ لگدا سی۔ لاہور توں انج وی بیڑی تے دریائی وپاء نال چلنا ہندا سی۔ سو سدھارن حاجی پیدل یا ترا ہی کردے سن۔ اس یا ترا دی تیاری اوہ کئی سال پہلاں ہی کرنی شروع کر دندے سن۔ انج وی مذہبی جنوٹ انوسار ایہہ پیدل ہی پوتر گئی جاندی سی۔ پر امیر لوک سواری ورتدے سن۔ حج دا اتھاس پڑھن تے پتہ لگدا ہے کہ کئی وپاری لوک وی حاجیاں دے نال چلدے سن تے اوہ حج دوران ہی پیسے کما لیندے سن۔

پنڈ تلونڈی ہشنگ کللاں دے ٹیر نال رہن لگے گی
سی۔
کچھ عرصے بعد جوہیں گورو صاحب بھائی مردانے
نوں ملے تاں اوہ گورو صاحب دے چرناں نوں ایو
چمبڑ گیا جوہیں کوئی بچہ اپنی ماں نوں چمبڑا ہے۔
گورو صاحب انوں کہن لگے مردانیاں تیری غیر
حاضری مینوں چبھدی رہی۔

مردانے نے بابے جی نوں سوال کیتا کہ بابا جی اس
دوران تھانوں کوئی ربّ دا پیارا ملیا کہ نہی، کوئی
انسان جہڑا صبر سنتوکھ وچّ جی رہا ہووے؟
اودوں پھر گورو صاحب نے راگ آسا وچّ بانی گائی تے
مردانے دا ہتھ ترنت رباب دی تارتے پہنچ گیا:-

آسا محلہ ۱ کس کؤ کہہ سناوہ کس کؤ قصو
سمجھاوہ سمجھ رہے -- کسے پڑاوہ پڑ گن بوجھے
ستگور سبید سنتوکھ رہے -- ایسا گومت رمّت

سریرا -- ہر بھجّ میرے من گہر گمبھیرا -- ا رہاؤ -- انت
ترنگ بھگت پر رنگا -- اندن سوچے پر گن سنگا --
منٹھیا جنم ساقط سنسارا -- رام بھگت جن رہے نرارا
-- ۲ سوچی کایا پر گن گایا -- اتم چین رہے لولایا --
آدی اپاڑا پر میڑا پیرا -- لال رتا میرا من دھیرا -- ۳
کتھنی کہہ کہہ سے موئے -- سو پر بہ دور ناہی
پر بہ توں ہے -- سبھ جگ دیکھیا مایہ چھایا -- نانک
گومت نام دھایا -- ۱۷ ۴

مطلب کہ مردانیا جو منکھ 'گہر گمبھیر' پر بہو ل
سمردا ہے گمبھیر سبھاء والا ہو جاندا ہے، اس دے
اندر دکھاواتے ہوچھا-پنچھا نہیں رہندا اجیہے گیان
وان اپنا-اپنا ناں کسے ل دسدے ہن ناں سناندے ہن
ناں سمجھاؤدے ہن۔ ناں ہی اوہ اپنی ودیا دا دکھاوا
کردے ہن، گورو دے شہید وچّ جڑے (ہوچھا-پنچھا
تیاگ کے) اوہ سنتوکھ وچّ جیون بتیت کردے ہن۔

ہاں جیہڑے منکھ (سمرن توں سکھنے ہن تے) نریاں

توں ۲۴۰ کہ۔ می۔ پیچھ وچّ تے دے بیڑے ہے۔ سو گورو صاحب نے
پریشیا ولو بہاؤ بندر عباس (جرون) توں آ رہا جہاز پھڑیا ہووے گا۔ انج
وی بندر عباس تے پورنگالیاں دا قبضہ ہو چکا سی۔ ایہہ وی اتھاس دا
حصہ ہے کہ پرتگالیے جہازرانی وچّ دنیا بھر وچّ پرسدھ سن۔ قدرتی ہے
ایہہ وپاری لوک اجیہا جہاز چلاؤدے ہونگے جہاز مے پہلاں پہنچا دیوے۔
سو پورنگالیاں دا جہاز سدھا جدا جاندا سی جو پورب ول تھوڑا پور اگے آکے
سندھ توں لاہور ملتان دے حاجی وی چکدا سی۔

اگے سمندری جہاز کنا سماں لیندا سی۔ پیٹھ دتیاں ویبیسائیٹیاں توں سانوں
جہاز دی سپیڈ دا پتہ لگدا ہے کہ جدوں جہاز ہوا دے رخ (سل) چلدا سی
تاں اوسط سپیڈ ساڈھ چار نوٹیکل میل بندی سی تے جدوں ہوا دے رخ
دے الٹ سفر کردے سن تاں سپیڈ ڈھائی نو۔ میل بندی سی۔ آپاں وچلا
جیہا میل لایدے ہاں بہاؤ ۳ نو۔ می فی گھنٹہ۔

اک نوٹیکل میل = ۱,۸۵۲ کہ۔ می
تیس (چابھار) توں جیڈھا = ۳۷۰ کہ۔ می / ۱,۸۵۲ = ۲۰۰ نوں۔ میل
سپیڈ = ۳ نوں۔ می

تیس توں جیڈا کل سماں لیا = ۶۶۰ گھنٹے۔ (پر جہاز تاں دن رات وچّ صرف
۱۵ گھنٹے چلے ہونگے) بہاؤ ۴۴ دن لگدے بن۔ دوری ۴۵۰ کہ۔ می۔ اوسط اک دن
ہندے سن تاں سماں ۳۵ توں ۴۰ دن)

جیڈا توں مکہ = ۸۱ کہ۔ می۔ بہاؤ ۵ جاں ۶ دن دا سفر۔
(سپیڈ دا س۔ روت

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Journals/TAPA/82/Spreed_under_Sail_of_Ancient_Ships*.html)

اتھاس وچّ آؤدا ہے کہ اورنگزیب دے راج سبے دلی توں چلیا اک حاجی
جتھا صورت توں ۲۱ دسمبر ۱۶۷۶ نوں جہاز پھڑھا ہے تے حاجی جتھا ۶
فروری ۱۶۷۷ مے پہنچ جاندا ہے۔ حج ۱۰ فروری نوں شروع ہندا ہے۔ سو
صورت توں جدے تگ ۲۴ دن لگدے بن۔ دوری ۴۵۰ کہ۔ می۔ اوسط اک دن
وچّ ۱۰۷ کہ۔ می۔ گھنٹے وچّ ۷ کہ۔ می۔ (دیکھو اورنگزیب ویلے دی ۱۷
صدی دی پستک: 'Anis Al-Hajj' 17 Century book)

اس کتاب توں پتہ لگدا ہے کہ افغانستان ایران رانیہ فارس دی کھاڑی
دے پیچھ پاسیو گہم آؤن وچّ خطرہ رہندا سی کیونکہ ایران دی شیعہ
سیھوی سلطنت دا بھارتی حاجیاں لئی رویہ چنگا نہی سی۔ سو عام
حاجی تاں فارس دی کھاڑی پار کرکے اومان توں اگے پھر پیدل ہو جاندا
سن پر جہڑے خرچہ برداشت کر سکدے سن اوہ سدھا لوک لال ساگر
تھانی ہندے جدا ہی جا اتردے سن۔

اس پرکار لاہور توں کل دن ۱۔ لاہور توں کراچی = ۶۰، کراچی توں
تیس براستہ ہنگلاچ = ۱۳ دن، تیس وکھے جہاز دی اڈیک - ۱۰ دن
(زیادہ توں زیادہ گن کے چلو) تیس توں جدا = ۴۰ دن، جدا توں
مکہ - ۶ دن۔

باترا دا کل جوڑ - ۱۳۰ دن۔ اسدا مطلب اوہنی دنی حاجی ۵ مہینے
دا سماں گن کے چلدے ہونگے۔

ایہدا مطلب اوہ جنوری/فروری دے دن وچّ کرتار پوروں نکلے
ہونگے۔

فروری - ۲۸، مارچ - ۳۱، اپریل - ۳۰، مئی - ۳۱، جون - ۳۰، جولائی - ۳۱،
کل دن - ۱۵۰۔ (بی: ۴۰ نے حج وچّ سال لگدا دسیا ہے؛ شاید آؤن جان
دی گل کردا ہے۔)

حج دی تاریخ اپر دتی سارنی انوسار ہے - ۲۳ جولائی ۱۵۳۱۔
پھر ملتان دیاں ساکھیاں توں سانوں پتہ لگدا ہے کہ صاحب
برسات دے دن دن دوران ملتان وچّ سن۔ اوہنی دنی مینہ مئی
دے انت جاں جون دے پہلے ہفتے شروع ہو جاندا سن۔ ایہدا
مطلب گورو صاحب کسے ویلے جنوری/فروری ۱۵۳۱ وچّ کرتار پور
توں نکلے ہونگے۔ کیونکہ پنجاب اتے سندھ دے پنڈاں شہراں دیاں
سیندھت ساکھیاں توں پتہ لگدا کہ گورو صاحب کاپلی نال نہی
سن چل رہے تھانہ تھانہ پریچار کردے جا رہے سن۔

۱۵۲۹، ۳۰ جاں ۳۱ حج؟

ایبغداد دیاں ساکھیاں توں پتہ لگدا ہے کہ حاکم شریہ الدین اپنے
عہدے دیاں ذمہ واری موج نال نبھا رہا ہے۔ اوہدے مّ وچّ کوئی
اسرکھیا دی بھاونہ نہی ہے۔ بہاؤ اوہ اپنے عہدے تے پوری طرحاں
ستھاپت ہو چکا ہے۔ اجیہا ۱۵۳۰ جاں ۱۵۳۱ وچّ ہو سکدا ہے۔ ۲۔ پر
۱۵۳۲ گورو صاحب نال بھائی لینے دا ملاپ ہے۔ ایہہ تاں ہی
سنہو ہے جے گورو صاحب ۱۵۳۰-۳۱ وچّ بغداد وچّ ہونگے تاں۔ ۳۔
پھر اگے ایہہ ثابت ہندا ہے کہ گورو صاحب اگست ۱۵۳۱ مدینے وچّ
سن۔ سو ۱۵۳۱ چ ہی گورو صاحب بغداد چ سن کیونکہ ۱۵۳۲ وچّ
بھائی لینے نال ملاپ ہے۔ ایہدا مطلب گورو صاحب ۲۳ جولائی
۱۵۳۱ وچّ شامل ہوئے سن۔

ایہہ تاں ہی سنہو ہے جوہیں کہ جنمساکھیاں وچّ آؤدا ہے کہ
گورو صاحب چمتکاری ڈھنگ نال اوتھے پہنچے۔ نہی تاں گورو
صاحب نے حج دی تاریخ توں پچھڑ جانا سی۔

بالا ۱۸۴ - اکھے مکہ ۲۵۰۰ کوہ ہے۔

زبانی زبانی ہی گیان دیاں گلاں کردے پن اوہ آتمک
موتے مرے ہوئے پن۔

بے نانک! جنہاں منکھانے گورو دی مت دا آسرا لے
کے پرہو دا نام سمریا ہے، اوہناں ل پر ماتما اپنے ات
نیڑے دسدا ہے (اوہ منکھ جگت دے پدارتھاں نال
موہ نہیں بناندے، کیونکہ) اوہناں نونوں سارا جگت
ماہ دا پاسرا دسدا ہے۔

مردانہ کہن لگا بابا توں دھنّ ہے۔ دھنّ ہے اوہ مائی
باپ جنے تینوں جایا ہے۔

---◆---

چھانگے مانگے دے جوگی دا ادھار کیتا

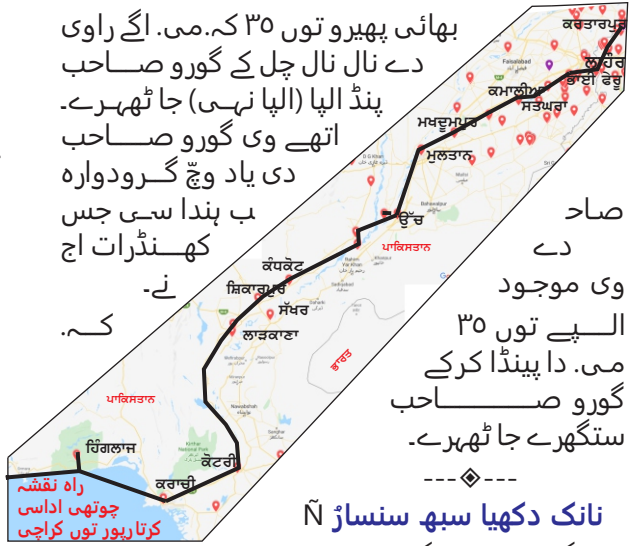
لاہور توں ۶۰ ک.می. دکھن پنڈ چھانگا مانگا وکھے
جوگیان دا آشم سی۔ گورو صاحب اتھے براجے تاں
موجود جوگیانے گورو صاحب دا دلوں سواگت
کیتا۔ پر وچوں اک جوگی ایرکھا پالی بیٹھا سی۔
گورو صاحب نے اوہدا پنکار دور کرکے گیان دی دات
بخشی۔ مانگا پھر سکھی دا وڈا پرچار کیندر بنیا رپا
ہے۔ اتھوں دا اسنتھان تاں چھوٹا ننکانہ ہی کہاؤدا
سی۔ چھپوے پاتشاہ صاحب گورو پرگویند وی اتھے
پدھارے سن۔ ۱۹۶۷ ویلے تاں اتھے شاندار گرتستھان
ہندا سی۔

چھانگا مانگے توں ۱۷ ک.می. اگے چلکے گورو صاحب
اپل کھتیریاں دی بسنتی پدھارے۔ اتھے پہلاں وی
گورو صاحب آچکے سن۔ انان اپلاں تے گورو صاحب
دی خاص بخشش سی۔ انان نوں صاحب نے اپنی
جوگیان والی گودڑی تے ٹوپی بخشی ہوئی سی۔ اس
پر وار وچوں ہی پھر بھائی سنگتیاں مشہور ہویا ہے
جس دا ناں گورو ہرائے صاحب نے بھائی پھیرو رکھ
دتا سی۔ کیونکہ ایہہ گھیؤ آدی خریدن اتے ویچن لئی
پنڈاں وچ پھیری پاؤدا ہندا سی۔ اس بستنی دا ہی پھر
بھائی پھیرو مشہور ہو گیا۔ اس پر وار نوں مسند دا
درجہ حاصل سی۔

دسم پاتشاہ ویلے جدوں مسند بھر شٹ ہو چکے سن
تاں اودوں وی ایہہ پر وار حساب کتاب وچ سرخرو ہو
کے نکلیا سی۔

بھائی پھیرو دے لاگے ہی دو ک.می. تے پنڈ بھرناواں
بے جتھے سلطان نامی اک بالک نے گورو صاحب
نوں ہولاں بھنّ کے چھکائیاں سن۔ اوہدی سیوا توں
پرسنّ ہو گورو صاحب نے انوں وی سکھی دی دات
بخشی سی۔ سلطان نے گورو صاحب دی آمد دی یاد
وچّ اک تھڑا بنا دتا سی۔ D

بھائی پھیرو توں ۳۵ ک.می. اگے راوی
دے نال نال چل کے گورو صاحب
پنڈ الپا (الپا نہیں) جا ٹھہرے۔
اتھے وی گورو صاحب
دی یاد وچّ گرو دوارہ
ب ہندا سی جس
کھنڈرات اچ
نے۔
کے۔
صاح
دے
وی موجود
الپے توں ۳۵
می. دا پنڈا کرکے
گورو صاحب
ستگھرے جا ٹھہرے۔

نانک دکھیا سبھ سنسار N

ستگھرے جدوں گئے تاں شہر دے
اک دھنڈھ صراف نوں پتہ لگا کہ گورو نانک آنے
اسنے آدر ساہت گورو صاحب نوں اپنی ہٹی تے چرن
پاؤن واسطے بینتی کیتی۔ گورو جی تے مردانے نوں
چوکھا سماں اوہدی ہٹی تے بیٹھیاں ہو گیا سی پر اس
کول اک پل دا وی ویہل نہیں سی کہ صاحب نال گلّ
بات کر سکے۔ اوہدے تے چار تاں منیم جاں ملازم ہی
سن۔ گاہکی چوکھی سی۔

ایہہ ویکھ مردانے نے گورو صاحب نوں کیرھا بابا جی
ایہہ شاہوکار تاں لگدی پچھلے جنم وچّ وڈا پنّ دان
کردا رپیا ہے جہدا اپنا کاروبار تے عیش ہے۔ گورو
صاحب نے کیرھا مردانیا گلّ ڈھکی ہی رہن دے۔ سوئے
رہّ نوں منن والیاں دے اتھے ہر کوئی دکھی ہے۔

شامی پھر شاہوکار کاروبار توں وبلا ہویا تاں لگا
گورو صاحب دے اپدیش سنن۔ جدوں صرف اوسے
دی ہی توجو گورو صاحب ول سی بہاؤ باقی ملازم
سبھ رجھے ہوئے سن تاں اس ویلے شاہوکار نے اپنے
دکھڑے رونے شروع کر دتے۔ اس نے دسیا کہ گورو جی
میرے کول اپنا رزق ہون دے باوجود، میرا جیون
سکھی نہیں ہے۔ اس نے دسیا کہ میری پنتی بد چلن
ہے تے پرانے مرد بھوگدی ہے۔ بال بچے ہون کارن میں
انوں چھڈ وی نہیں سکدا۔ اس نوں سمجھاؤداں ہاں
تاں کہندی ہے کہ میں اس بغیر رہ نہیں سکدی اتے
مرن نوں تیار ہو جاندی ہے۔ کہن لگا بابا جی اس دا
کوئی اپاء دسو؟

گورو صاحب نے شاہوکار نوں سمجھایا کہ دیکھ
تینوں دکھ اس گل دا ہے کہ میری پنتی بے وفا ہے۔
اتھے پھر گورو صاحب نے شاہوکار نوں رشتیاں دی
اصلیت سمجھائی نال ہی دسیا کہ جدوں ایہہ ساہ
پران مکّ گئے کہڑی پنتی تے کہڑا پتی؟ کہ کوئے اس
ہوئے دے کھیلنے جگت گھما رکھیا ہے۔ ایہہ میرا
میری ہی پھر ساڈے دکھاں دا کارن بندی ہے۔ سو

O سوڈھی ۲-۱۰۷ نے لکھیا ہے کہ گورو صاحب کرتا رپور سن تے
مردانہ اونی دنی اپنے پر وار کول پنڈ تلونڈی بسنگ رہ رہا سی۔ ایہہ
وی لکھیا ملدا ہے کہ گورو صاحب مردانے نوں کہندے نے میں اکلا
پٹی قصور دا علاقہ پھریا ہاں۔ مطلب فروزیور والی ساکھی وی
چوتھی اداسی توں پہلاں دی ہی ہے۔

بھائی اس دنیاں وچّ ہر کوئی دکھی ہے۔ صرف اوہ ہی سکھی ہن جنان نوں ربّ دی سوجھی ہے۔ جنان نوں احساس ہے کہ اک دن چلے جانا ہے۔ گورو صاحب نے شاہوکار نوں اس پرکار نام دی دات بخشدے ہوئے ایہہ شبد گایا:-

سلوک م ۱ سہنسر دان دے اندر روایا۔۔ پرس رام رووے گھر آیا بالی رووے ناہ بہتاڑ۔۔ نانک دکھیا سبھ سنسار (ویکھو پنہ ۲۲۵)

ایہہ شاہوکار بڑا پرسدھ سکھ ثابت ہویا۔ ایسے نے پھر وقت پا کے سنگھرے وچّ دھرم سال وی بنوائی۔ چھوٹا نکانہ کھاؤن والے اس شاندار گردوارے دے کھنڈرات اچ وی موجودے۔

---◆---

سنگھرے توں چل کے گورو صاحب نے ۴۰ کہ۔ می۔ پینڈا تہہ کردے ہوئے راوی پار کر کے کیسے شردھالو کول پند پند شیخ موسیٰ آٹھرے۔ ونڈ ویلے اتھے وی یادگاری گردوارہ صاحب ہندا سی۔ اونی دنی ایہہ علاقہ بہتا ہے آباد جیہا ہندا سی تے صرف راوی کنڈھے ہی پندتے بستیاں سن۔

پندی توں کوئی ۶۰ کہ۔ می۔ دا سفر کر کے صاحب کمالیا آ پہنچے۔

ایہہ اتھاسک شہر بادشاہ سکندر ویلے وی موجود سی۔ اس ویلے اتھو داراجا 'سرکپ' سی۔ گورو صاحب دی آمد دی یادگار گردوارہ صاحب ونڈ ویلے تک ہندا سی۔ ٹوبھا ٹیک سنگھ دی تحصیل۔ کمالیا دی کھنڈ مل کسے ویلے ایشیا وچّ سبھ توں وڈی سی۔ اتھو دا کھدر کپڑا وی مشہور رہا ہے۔

چھوٹا نکانہ نانک جگیر، سنگھرا (کہے ہتھ)۔ پاکستانی استھانان تے پستک لکھن والے پرسدھ لکھاری اقبال قیصر نے اس گردوارے نوں سنگھرے دی اس ساکھی نال جوڑیا ہے۔ پر ایہہ گردوارہ تان سنگھرے توں کوئی ۲۵-۲۶ کہ۔ می ہٹوا پند میکھے دے لاگے ہے۔ ایہہ عمارت ۱۹۳۵ وچّ اساری گئی سی۔ لگدا ہے اتھے مہاراجہ رنجیت سنگھ نے سنگھرے گردوارے دے نارتے جگیر دتی سی تے جگیر وچّ گردوارہ اساریا گیا۔ اصل استھان سنگھرے وچّ ہی ہونا چاہیدا ہے۔ یاد رہے سنگھرا ۲۵۰۰ سال پرانا شہر ہے۔

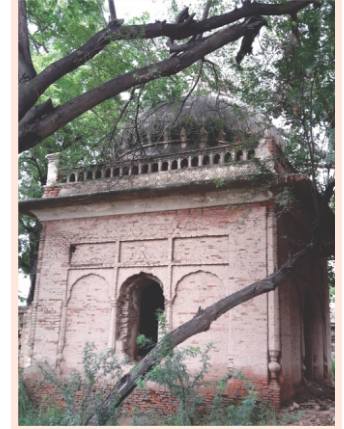
سنگھرے شہر وچّ ہی آہ گردوارہ (سجے ہتھ) عمارت ساجی توں سج مچّ بہت پراتن لگدا ہے۔ پر پاکسٹانی ودوانان نے اس نوں وساریا ہویا ہے۔ (تصویران پھیسٹک توں)

---◆---

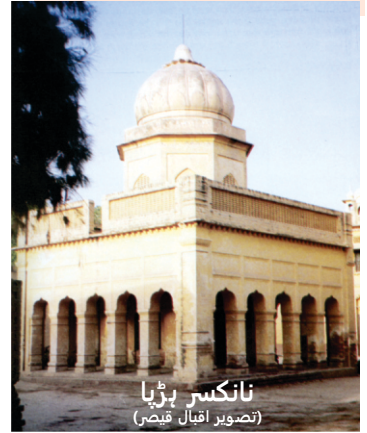
کمالیا توں پھر گورو صاحب چڑھدے پاسے نوں ہوراوی دریا پار کر گئے تے بڑپا تھیے تے آ آسن کیتا۔ ایہہ اوہو بڑپا ہے جس بارے ویدیارتھیاں نوں بڑپا مہنجدڑو دیاں سبھتتا دے کھنڈرات بارے پڑھایا جاندا ہے۔ اتھے وی گورو صاحب دی یاد وچّ اک چھوٹا جہی پر خوبصورت عمارت موجود ہے۔

بڑپے توں کوئی ۱۰۰ کہ۔ می۔ چل کے (اچ دے قصبے) چیچاوتنی تے میاں چنوتے تے تلمبے رانہی ہندے ہوئے اپنے شردھالو سجن ٹھگّ جو ہن شیخ سجن بن چکا سی (ویکھو صفحہ ۳۷) انوں آ

ملے۔ سجن دی صلاح انوسار پھر گورو صاحب شورکوٹ اتے جھنگ جہے قصبے پرچار خاطر پھرے۔ شورکوٹ وی کسے ویلے پرسدھ ریاست سی۔ سکندر مہان دے حملے ویلے اتھے سبیا گوت دے جٹان داراج سی۔ کجھ لوک اس قصبے نوں رمائن نال وی جوڑدے ہن۔ اس قصبے دا ذکر پرسدھ ویاکرن ودوان پانینی نے وی کیتا ہے۔ اتھے گورو صاحب نے کی کی کوتک کیتے اسیں اچ لہو نہی پائے۔

گرو دوارہ صاحب کمالیا۔ زاہد کرمانوالا نے پھیسٹک تے ایہہ فوٹو پا کے لکھیا ہے کہ کئی واری اس گردوارے دے تھانے تے قبجہ کرن خاطر اس نوں ڈھان دی کوشش ہوئی۔ پر ہر واری قابض بیمار ہو کے مریا۔ ہن نہی اس نوں کوئی ہتھ پاؤدا۔

نانکسر بڑپا
(تصویر اقبال قیصر)

---◆---

جدوں مردانے نوں گورو گرتھ صاحب بارے سفنہ آیا

گورو صاحب جدوں وی مردانے نوں راگ دا ناں لے

آن منی سنگھ - ۲۰۱۰ء ایہہ تصدیق نہی ہو پایا کہ جہڑی کمالیا گردوارے دی تصویر دتی ہے کی ایہو گورو صاحب دی یادگار ہے؟ انج عمارت تان پرانی ہی نظر آ رہی ہے۔

پتھریا

رباب دا اشارہ کردے مردانہ کئی وار اپنے آپ بانی پڑھنی شروع کر دندا۔ کیونکہ اس نوں احساس ہندا سی کہ کھڑے اجیہے سمنا نتر موقعے تے حکم ہوئے راگ وچ بانی رچی سی۔ اس تے گورو صاحب نے بہت پرسنتا ظاہر کیتی۔ اس ویلے مردانے بڑے ستکار نال گورو صاحب نوں دسیا کہ جنی وی تسی بانی رچی ہے اوہ ساری دی ساری مینوں کٹھ ہے۔

اوسے رات پھر بھائی مردانے نوں سپنا آؤدا ہے کہ وڈے وڈے گرننتھ لدی اوٹھاں دا قافلہ جا رہا ہے۔ مردانے اوٹھاں والیاں کولو پچھیا کہ ایہہ کہے گرتھن؟ اگو جواب ملیا کہ ایہہ گورو صاحبان دی بانی ہے۔

ملتان دے سورج مندر دی نیہ۔ اٹاں دے ناپ ول غور کیتا جاوے۔ بیٹھاں صاف طور تے اوہ وڈی اٹ (۱۲۹ن ۳) نظر ا رہی ہے جو ۱۵۰۰-۲۰۰۰ سال پہلاں جاں کشن کال وچ ورتی جاندی سی۔

اگلے سویرے پھر بھائی مردانے گورو صاحب نوں اپنے سفنے بارے دسیا۔ مردانہ کہن لگا کہ بابا جی بانی دے میں جہڑے وڈے وڈے گرتھ ویکھے نے اوہ تہاڈی کھڑی بانی ہے جس دا مینوں گیان نہی؟

گورو صاحب نے مردانے نوں دسیا کہ بھوکھ وچ آؤن والے میرے جان نشین بھاؤ گورو صاحبان دے راہی ہور بہت بانی پرگٹ ہو ویگی۔ ایہہ سن کے مردانہ بہت وسما دت ہويا۔

---◆---

پیراں دے شہر ملتان پہنچیا بابا

گورو صاحب واپس تلمیے والے 'سیخ سجن' دے گھر آئے اوتھوں کبیروالا بندے ہوئے ملتان پہنچے۔

جویں پورب وچ بنارس شہر پرانا ہے اوسے طرحاں پچھم وچ ملتان شہر وی بہت پرانا ہے۔ بھارتی اتھاس دا تاں چھڈو ایہہ شہر بادشاہ سکندر (۳۲۶ ای. پو.) دے حملے ویلے وی جوہن تے سی۔ چینی یاتری زوانگجیگ (ہیون سانگ) نے وی ۶۴۰ ای وچ ملتان دے درشن کیتے۔ پردیسی یاترواں ولو لکھے گئے بھارت بارے لیکھاں وچوں سبھ توں ودھیا البرونی دی کتاب ال ہند ہے۔ برونی نے وی ملتان بارے بہت وستھار نال لکھیا ہے۔ اتھوں دے سورج مندر دی شان بارے بیان ہن۔ پنجاب دے ملہی جت وی مول وچ ملتان دے ہی شاسک سن۔ اج توں ۱۰۰۰ سال پہلاں ہی اتھے اسلام دا بول بالا ہو گیا سی۔ کیونکہ ایہہ وی پرسدھ ہندو دھارمک راجدھانی سی اس کرکے مسلمان پرچارکاں دی گنتی وی اتھے کجھ زیادہ ہی ہو گئی۔

ملتان وڈا وپارک مرکز سی جتھے پچھم تے پوربی وپاریاں دا میل ہندا سی۔ اتھوں دی گھوڑیاں دی منڈی پورے بھارت وچ پرسدھ سی۔ ایہہ پچھم وچ آج اپنا پرسدھ سی کہ ازربائیجان دے شہر باکو وچ آج وی ۱۵ صدی 'چ بنیا ملتان گیت موجود ہے۔

جتھوں تک مذہب دا سبندھ ہے ملتان صوفی پیراں دا کیندر رہا ہے۔

جدوں گورو صاحب ملتان پہنچے تہ تک آپ جی دی پرسدھی پورے بھارتی مہاندیپ وچ پھیل چکی سی۔

گورو صاحب ساؤن دے مہینے ملتان پہنچے سن۔ اودو اتھو دے پرسدھ پیر شمس تبریح عرف شمسو دین سبزواری (موت ۱۲۷۶ ای.) دا عرص (میلہ) وی چل رہا سی۔ گورو صاحب نے شمس دے مقبرے توں تھوڑا ہٹواں ڈیرہ لالیا۔ ایہہ اوبو پیر ہے جہدے بابت کیہا جاندا ہے کہ اس دے کہن تے سورج نیڑے آ گیا سی تے ملتان نوں جھلسا دتا سی۔

اناں دا ملتان شہر وچ آؤنا پیراں نوں چنگا ناں لگا۔ اناں دا سوچنا سی کہ اسیں تاں پہلاں ہی لوکاں نوں اک اللہ/ایشور نال جوڑ رہے تاں تھانوں اتھے آؤن دی ضرورت نہی سی۔

پیراں فقیراں جوگیاں وچ پرمپرا چلی آؤدی ہے کہ جتھے پہلاں ہی زیادہ سادھو سنت اکٹھے ہوئے ہون تے رہن واسطے تھان دی کمی پیشی ہوئے اوتھے نوے آئے سادھو نوں شروع وچ ہی دودھ دا گلاس اوتوں تک بھر کے ورتایا جاندا ہے۔ جس وچ اشارہ ہندا ہے کہ اس گلاس وچ پور وستو نہی سما سکدی بھاؤ ایہہ ستھان تاں پہلاں ہی پور ہویا پیا اے۔

ملتان وکھے وی پیراں نے گورو صاحب نال کجھ اس طرحاں ہی کیتا۔ جدوں دودھ دا بھریا کٹورا آیا تاں گورو صاحب نے لاگوں اک پھل توڑیا تے اوبدی اک پنکھڑی ددھ دے اتر رکھ کے دودھ واپس کر دتا۔ اس گل تے مردانے نوں برا لگا کیونکہ سفر توں تھکے ٹٹے نوں ہن خوراک دی ضرورت سی۔ گورو صاحب نے مردانے نوں سمجھایا کہ بھائی ایہہ دودھ جو آیا سی ایہہ اشارہ سی کہ اتھے تاں پہلاں ہی پیراں فقیراں دی بہت گھما گھمی ہے۔ اسیں پھل پتی رکھ کے جواب دتا کہ اسیں کوئی تھان نہی ملن آئے۔

مقبرہ شمس تبریح اس دے لاگے ہی گورو صاحب نے ڈیرہ جمایا سی۔ سکھ راج ویلے اس دے برانڈے وچ ہی تھڑا صاحب نے گورو گرتھ صاحب دا پرکاش بندا سی۔ انگریزاں نے ۱۸۵۰ء وچ اتھوں حکم کرکے گورو گرتھ صاحب چکوا دتا سی۔ (قیصر-۱۱۴)

صاحب نے الاپ اچا لما چکّ دتا تے شبد گا ویا:-
وڈہنس محلہ اگھڑ ۲ موری رن جھن لایا بھیئے
ساوڑ آیا۔۔ تیرے مندھ کٹارے جیوڈا تن لوبھی لوبھی
لبھایا۔۔ تیرے درسن وٹھ کھنیئے ونج تیرے نام وٹھ
کربانو۔۔۔۔۔ (ویکھو صفحہ ۲۷۵)
شبد سن کے سارے پیر واہ! واہ!! بابا نانک کر اٹھے۔
پر کسے دی اچھا سی کہ اجیہا پہنچیا درویش
مسلمان ہونا چاہیدے۔

---◆---

ملتان

پیرنے پچھیا تپّ توں بناں وی کوئی سادھن بیگا جس نال من دیاں واشناواں دا ناس ہو سکے ۵

اک پیرنے اک طرحاں نال اقبال کیتا کہ میں زندگی
وچّ تپّ خوب کیتا ہے پر من دیاں واشناواں نہی
گھٹیاں۔ نمرتا نال پچھن لگا کہ کوئی اجیہا راہ بیگا
جس نال واشناواں (کام، موہ، ہنکار آدی) وسّ وچّ آ
جان۔ گورو صاحب نے اتر دتا کہ بناں گیان دے اتنا
توں چھٹکارا نہی مل سکدا۔ گر شبد رانی ہی ایہہ
وسّ وچّ آؤدے۔ (وستھار لئی ویکھو صفحہ ۱۲۳)
پیر پچھیا اوہ کہڑا گیان ہے؟ گورو صاحب نے کہا
سچّ تے جھوٹھ نوں سمجھنا۔ بؤے تے نام نوں
سمجھنا۔ نرنکار دی کھیڈ نوں سمجھنا۔

---◆---

ملتان

پھر اک پیر پچھدے اصلی درویشاں دے کی لچھن بندے نے ۵

کیونکہ گورو صاحب دا پھراوا لوکک جیہا ہی بندا
سی۔ سادھو فقیر سگوں شروع 'چ شگّ کردے سن
کہ ایہہ درویش ہے وی کہ نہی۔ رکندین ناں دے پیر
نے پچھ ہی لیا کہ اصلی سنت دے کی لچھن بندے
نے؟

گورو صاحب نے کہا کہ سنت اوہ ہے جو:

۱. بزرگاں دا سنگّ تے نیئت راس کرے،
۲. ربّ دے گن سن کے پرسنّ ہووے،
۳. گنواں دی خدمت کرے،
۴. وڈیائی صرف گورو پیر دی ہی کرے،
۵. جویں ساڈی خوراک اتے عمل (نشے) وچّ فرق
بندا ہے ایسے طرحاں گورو دی بدھ تے اپنی بدھ

جویں دودھ دا گلاس واپس آیتے اتے پھلّ پتی تردی
ویکھی تان پیر سمجھ گئے کہ بابا نانک نوں ایوے
نہی دنیا مندی۔ پیراں نے گورو صاحب نوں سدیا تے
لنگر پانی چھکاؤن توں بعد ملتان دے چوٹی دے
پیراں دی مجلس ہوئی۔ اتھے گورو صاحب نال
گوشٹی شروع ہوئی۔ کیونکہ گورو صاحب اک نرنکار
اکال پرکھ دا پرچار دنیا بھر وچّ کر رہے سن تے اوہ
امید کردے سن کہ ملتان جہے شہر دے مسلمان
مذہبی لوک اتناں دا ستکار کرن گے۔ پر ہویا الٹا سی۔ اک
طرحاں نال ایرکھا جتائی سی۔

گورو صاحب نے اتناں نوں کہا کہ میں اتھوں دی
لنگھ رہا سی تے صرف مہانپرکھاں دے درشناں لئی
آیا ہاں۔ پیراں دے مناں وچّ تھوڑا بہتا گلہ وی سی
کیونکہ اوہ سمجھدے سن کہ بابا نانک اپنے نال
وجنتری نوں لئی پھر رہا ہے جدوں کہ اسلام وچّ
سنگیت منا ہے۔ گورو صاحب نے سنگیت دے حق وچّ
اجیہی دلیل دتی کہ پیر پھر لاجواب ہو گئے۔

لوڈھا ویلا سی جدوں گلاں راگ ناد سنگیت تے چل
ریباں سن۔ مردانے نوں کشمیر دی یاد آ گئی۔ اتھے
پھر مجلس وچّ جویں مردانے دی رباب بولی ساریاں
دا دھیان اس ول ہو گیا۔ وڈہنس دی دھنّ چھیڑی
اس۔ شبد اس نے پہلاں کئی وار گایا سی۔ گورو

ہی: ۴۰-۱۵۶، ۱۵۷ منی سنگھ۔ ۱، ۶۰۱ سوڈھی-۴۱۹

سواہیہ اک طرحاں نال تصدیق ہو جاتا ہے کہ مکے دی اداسی تے
چاندیا برسات دے دن وچّ گورو صاحب ملتان سن۔ اس دے دوہرے
دوہرے ٹیوت ملدے ہن۔ اک تان جون ویلے عرض تے دوسرا شبد تے
سید وی پھر سرائیکی بولی بھاؤ ملتان وی۔

گوشٹی-۴۸ انوسار گورو صاحب ویلے مکے دا حج چیتر مہینے
(مارچ/اپریل) آیا سی۔ دراصل جدوں گوشٹ لکھی گئی سی اوہیں
سالیں حج پوہ-ماگھ دے مہینے بندا سی۔

- وچ فرق سمجھے،
 - ۶. بگانی استریاں ول بری نظر نال ناں تے،
 - ۷. جس بندے کر کے ساڈے دھارمک بھروسے وچ دبدھا بنے اس دا تیاگ کرے،
 - ۸. سنتاں درویشاں دی ٹہل کرے
 - ۹. اپنا من نیواں رکھناں۔ اپنی طاقت دا مظاہرہ نہی کرناں
 - ۱۰. برے کرم کرن والیاں توں کنارہ کرناں
- پھر مکھدوم کہن لگا کہ سبھ درویش مایہ دا کھنڈن کردے ہن ایہنوں جھوٹھ مندے ہن پر مایہ بن ووہار نہی ہو سکدا۔ گورو صاحب نے کہیا کہ جیہی مایہ جھوٹھی ہے تہیا ووہار وی جھوٹھا ہی ہندا ہے۔ اس موقع پھر بھائی منی سنگھ انوسار گورو صاحب نے 'حاضر نامہ' اچاریا۔

'حاضر نامہ'

- حاجرا کؤ مہر ہے۔ ہے۔ حاجرا کو ہے۔ مہر ہے۔
- ایمان دوست ہے، بیہیمان کافر ہے۔
- گمان لانتی ہے۔
- پسگیت کا منہ کالا ہے، دیانتدار سرخ ہے۔
- اگر تگھن زردروہ ہے۔
- دروغ دوزخ ہے، سچ بہشت ہے۔
- حرصی پھراؤن ہے، بے حرصی اولیا ہے۔
- علم حلیمی ہے، توجا بلندی ہے۔

- فقیری صبوری ہے، نسبوری مکڑ ہے۔
- زور ظلم ہے، بے زور پاک ہے۔
- دعائی دولت ہے، بد-دعائی قہر ہے۔
- انصاف صاف ہے۔ چوری لالچ ہے۔ جاری پلیتی ہے۔
- صفت عضو ہے، بے صفت ناپاک ہے۔ بانگ بلبل ہے۔
- کرامات قدرت ہے۔
- راہ پیرا ہے، بے راہ ہے۔ پیراں ہے۔
- دردوند درویش ہے، بے درد قصائی ہے۔
- روزی بخش رحیم ہے۔
- تیغ مرداں ہے، عدل پانتشاہاں ہے۔
- اتنیاں ٹولاں جو جان جناوے۔ نانک دانسوںڈ کھاوے۔

پیراں فقیراں نے گورو صاحب تے سوالاں دی واچھڑ جاری رکھی۔ اتاں دا زیادہ مضمون فقیری بابت ہی سی۔

پر بابے اگے کٹڑ مولانیاں دیاں سبھ دلیلاں فیل سن۔ سگوں الٹا نقصان ہندا ویکھ مولانیاں نے گوشتی بند کر دی۔ (جدوں گوشتی دوران مرشد ہار جاندا ہے تاں نویں مرید عموماً جتے ہووے نال ہو تر دے بن۔)

---◆---

۱۰ منی سنگھ۔ ۱۰۱

حاضر نامے نوں جنمساں ساکھیاں سمیت بھائی منی سنگھ اتے گیانی-آئے وی گورو صاحب کرت منیا ہے۔ ایہہ مکہ مدینے دی گوشت وچ وی اُودا۔ گورو گرتھ صاحب دی سمپادناں ویلے پنجم پانتشاہ نے اس نوں گربانی وچ نہی شامل کیتا۔ سو ہو سکدا ہے کہ ایہہ گورو کرت ناپ ہووے جان پھر ایہہ گربانی دے کاؤ لہجے وچ ناں ہون کر کے رد کیتا گیا سی۔

'مکے مدینے دی گوشت'

اس وچ گورو نانک پانتشاہ دیاں عرب دیساں وچ ہونیاں گوشتیاں سامبھیاں پٹیاں ہن۔ گیانی گیان سنگھ انوسار اس دا مول فارسی لکھاری صوفی پیر سید محمد گونس سی جہڑا گورو صاحب نوں مکے وکھے ملیا سی۔ اک ارورے سکھ بھائی بھانے نے اتاں نوں گورمکھی تے ٹاٹری وچ اتھا دتا سی۔ گیانی جی نے اس گوشتی دا اک پرانا اتارا ہزارے دے بھائی باوا شام پرکاش کول ویکھیا سی۔ ترلوچن سنگھ انوسار بھائی منی سنگھ نے وی مکے دی گوشتی دا حوالہ دتا ہے۔

بھائی کاہن سنگھ نابھہ انوسار ایہہ رچنا کسے وی طرحاں اکبر بادشاہ دے بعد دی ہے۔ خوش قسمتی نال اس دا رچنکال ۱۶۱۴ ای اس دی ابارت وچوں ہی لبھیا جا سکدا۔ جس کارن ایہہ بہت ہی مہنوبورن دستاویز بن جاندا ہے۔ نابھہ لکھدے ہن کہ اس دا کرتا اسلام مت دا چنگا گیتا لگدا ہے۔

پر کرتا کٹڑ شا کاہاری ہون کر کے ماس کھان دے مصالے تے آکے گرم ت سدهانت دے الٹ چلا جاندا ہے۔

پنجابی یونیورسٹی پٹیالہ نے مکے مدینے دی گوشت پرکاشت کیتی ہے پر اس دے سمپادک ڈاکٹر۔ کلونت سنگھ کولو کئی ترٹیاں رہ گئیاں ہن۔ مثال دے طور کلونت لکھدا ہے کہ "اس گوشت دی کوئی ایسی پرمانک ہتھ لکھت نہی ملدی جس دے ادھارتے اس دے رچنا کال بارے کسے نتیجے تے پہنچیا جاوے۔" حالانکہ اس دی ابارت دے وچ ہی سپیشلسٹ سنکیت مل جاندا ہے کہ ایہہ ۱۶۱۴ ای۔ دی رچنا ہے۔ کیونکہ گوشت وچ اُودا ہے۔

نانک آکھے رکندین کیو بھلیو منماہ۔ پیغمبر آکھیر دا بھپو محمد ناہ۔ نوں سو بیاسی اس نوں گزرے ہوئے سال۔ کئی پیغمبر اوس دے چھے کرے اکال۔

پھر پراتن جنم ساکھی، بی۔ ۴۰ اتے بالا جنمساکھی نے وی گوشت وچوں کچھ رچناواں اپنائیاں تے۔ دکھ ہندا ہے، ایڈے مہنوبورن دستاویز نوں پنجابی یونیورسٹی نے کچھ لاپرواہی نال چھاپیا ہے۔ شبد جوڑاں دیاں غلطیاں وی نظر اُودیاں ہن۔

کیونکہ گوشت دی بھاشا سرائیکی بھاؤ ملتان دی بولی ہے اس توں ظاہر ہندا ہے کہ لکھاری ایسے علاقے دا ہی وسنیک سی۔ کیونکہ حج توں جان توں پہلاں گورو صاحب کچھ سماں ملتان رہتے ہو سکدا ہے کہ ملتان علاقے دا ہی کوئی حاجی اس دے لیکھک دا سروت بنیا ہووے۔

قاضی رکندین تے بور مسلماناں نام۔ اتھے رکندین نوں ملتان وکھے درسایا گیا ہے پر بہتی تھائی انوں مکے وکھایا جاندا ہے۔ دراصل جنم ساکھیاں سنیاں سنائیاں گلاں تے ادھارت ہن۔ جس کر کے کہانی پکھ تان مول روپ وچ ساڈے تک پہنچ جاندا ہے پر جتھوں تک خاص ناواں تے تھواواں دی گل ہے اتھے جنم ساکھیاں اسپھل ہن۔ کیونکہ خود جنم ساکھیاں دے لکھاریاں نوں وی ایہہ ناں نہی سن ملے اس کر کے اتاں اٹے سٹے ناں دے کے کم ساریا ہے۔ مثال دے طور تے کسے پیر دی درگاہ تے مجاور نال گل ہوئی ہے تان مجاور دا ناں دین بجائے اس پیر دا ہی ناں دے دتا ہے جس تے مقبرے تے گل بات ہندی ہے۔ ایہو کارن ہے جنم ساکھیاں وچ کئی اجیہے پاتر ہن جو گورو صاحب توں سیکڑے ورے پہلاں ہو چکے ہندے ہن۔ کچھ وی ہووے قاضی جان رکندین کوئی پنجابی مسلمان پیر ہی ہووے گا۔

اسین پھر وی سمجھدے ہاں کہ جنم ساکھی کرتاواں دی ایہہ وڈی دین ہے جو ساکھیاں ساڈے تک پہنچیاں ہن۔ باقی ایہہ بن اتھاسکاراں دا فرض ہندا ہے کہ اصلی پاتراں دے ناں کھوج لین۔

بابا جی کوئی مقام بنا کے بہہ جاؤ - پیر بہاؤدی بہاؤدین جکریا دی مزار تے بابا

ملتان دے پرسدھ درویش بہاؤدین جکریا (۱۱۷۰-۱۲۶۳ ا.ی.) دی درگاہ تے جدوں بابا جی گئے تان پیر دی انس وچوں ہی ۹وی پیڑی اس تھان دا گدی نشین پیر سی۔ بابا جی دے درشن کر کے پیر نے خاصہ چاء ظاہر کیتا۔ لنگر پانی چھکن توں بعد روحانیت نال سیندھت خوب گلاں باتاں ہوئیاں۔

پیر جی کہن لگے کہ بابا جی تہاڈے بارے بہت کجھ سندے رپیدا ہے۔ اکثر سادھو مہاتما تہاڈے بارے گلاں کردے رہندے نے کہ بابے نوں پھلانے شہر دیکھیا ڈھمکے راہ دیکھیا۔ بہت لوکاں دا گلہ ہے کہ بابا نانک اک ٹکانا بنا کے نہی بہندا۔ پھر دا ہی رہندا ہے۔ بابا جی تسے ساڈے ستکار یوگ بزرگ ہو پر تسے اک تھان مل کے کیؤ نہی بہہ جاندا تان کہ جو تھانوں ملنا چاہے تان اتھے مل تان سکے۔

اس سوال تے گورو صاحب نے مارو وچّ شبد کیتا:-

ستگور پرساد ..

مارو کافی محلہ ۱ گھڑ ۲ آوؤ ونجؤ ڈمنی کتی متر کریؤ .. سا دھن ڈھوئی ن لہے واڈھی کیؤ دھیریؤ .. ۱ میڈا مں رتا اپنڑے پر نال .. ہؤ گھول گھمائی

کھنیئے کیتی بک بھوری ندر نہال .. ا رہاؤ .. پیئٹیڈے ڈوباگنی ساہرڑے کیؤ جاؤ .. ۱ گل اوگن مٹھڑی بن پر جھور مارؤ .. ۲ پیئٹیڈے پڑ سماں ساہرڑے گھر واسں .. سکھ سوندھ سوہاگنی پڑ پایا گنتاسں .. ۳ لیپھ نہالی پٹ کی کاپڑ انگ بنائے .. پڑ متی ڈوباگنی تن ڈکھی رین وہائے

بہاؤدین جکریا دی مزار، ملتان

.. ۴ کتی چکھؤ ساڈڑے کتی ویس کریؤ .. پر بں جوین باد گئی وادھھی جھوریڈی جھوریؤ .. ۵ سچے سندا سدڑا سنیئے گر وچاڑ .. سچے سچا بیہنا ندری ندر پیار .. ۶ گیانی انجں سچ کا ڈیکھے ڈیکھنہاڑ .. گرمکھ بوجھے جانیئے ہؤے گر ب نوار .. ۷ تہاوں توجیہیا موحیہیا کتیاہ .. نانک ناہ ن وچھڑے تن سچے رتڑیاہ .. ۸ ۱ ۹

شبد وچّ اوناں نرنکار نال میل دی ڈونگی اچھا ظاہر کیتی۔ نال ہی ایہہ اشارہ وی دتا کہ " میڈا مں رتا اپنڑے پر نال .. " اک طرحاں نال انان دسیا کہ نرنکار دے بھانے اندر اوہ پھر رہے۔

یاد رہے اس ویلے تان انان مقام (بیڈ کوٹس) تان کرتا رپور نوں بنا لیا سی۔ پر گورو صاحب کوئی سست ڈیریدار نہی سن۔ اوہ تان اکال پرکھ نرنکار دا تھانئی تھانئی ہوکا دے رہے سن کہ لوکاں اس نرنکار نوں منو جو اجونی ہے اتے بے انت ہے۔

---◆---

"پیر جی مینوں تان سبھ پاسے نرنکار ہی نظر آوڈا اے۔ کتو ماڑا تے کہنوں چنگا آکھاں؟" ۱

ملتان گھمدے گھمدے اک وار پھر گورو صاحب بہاؤدین جکریا دے مقبرے تے آگئے۔ اگے پتہ لگا کہ اتھوں دا گدی نشین چلے (بھگنی) تے براجمان ہے۔ چلا کدی کدی لمان وی چلدا ہے۔ مجوراں نے بابا جی نوں لنگر پانی پچھیا۔ انان نوں شکّ پیا کہ شاید گورو صاحب گدی نشین دی اڈیک کیتے بغیر ہی چلے جانگے۔

اک خادم (سیوادر) ہولی جہی گدی نشین کول گیتے جا کے

ی گمان - ہنکار (اپنے کسے گن دے سنکپ دا ہنکار۔ کہ میں بڑا ودوان ہاں)۔ پس گیت - پتھ پچھے نندا۔ زردروہ - کالے منہ والا۔ شرمندہ (انج زر دا مطلب پیلا پنڈا ہے) دروغ - ٹھانیداری جھاڑنا۔ رعب دکھاؤنا۔ حرصی - لالچی۔ پھراؤن جاں پھروں - مصرے دے بادشاہ (اتھے ارتھ بدلاکھور ہے) علم - گیان۔ توجا - دھیان لاؤنا۔ صیوری - صبر۔ عضو - منہ پتھ دھونا۔ بلیل - دوائی، بہیڑا۔ عدل - انصاف۔ دانسمند - اکلوالا۔ ٹولاس - نقطہ ا سوڈھی-۴۳،

کون ہے پیر بہاؤدی؟ - گورو صاحب دی چوتھی اداسی دیاں چوکھیاں گوستیاں وچّ قاضی رکندین اتے پیر بہاؤدی ناں دے مسلمان ودوان دا ناں خوب جدا ہے۔ اتھے ایہہ سپشٹ کرناں پنڈا ہے کہ عموماً جنم ساکھیاں وچّ کسے فرقے دے اتراڈھکاری (جانشین) دا ناں دین دی بجائے اس فرقے دے مکھی دا ناں ہی دے دتا گیا ہے۔ مثال دے طور تے چرپٹ وئی جدوں گورو صاحب جاندا بن تے اتھے اشرم دے مہنت نال جدوں گل بات ہندی ہے تان ناں سداھا چرپٹ دا ہی دے دتا گیا ہے۔ جے کتے کوئی اشرم گورکھ دا ہے تے مہنت جس نال گورو صاحب دی گل بات ہندی تان اس دا ناں دین دی بجائے سداھا گورکھ ہی لکھ دتا گیا۔

در اصل جنم ساکھیاں دے لکھاری سنی سنائی گلاں دے ادھارتے کہانی لکھ رہے ہندے تے اتے عموماً اوناں دے سروت پڑے لکھے وی نہی ہندے جنان نوں ناں یاد رہن۔ سو گوشتیاں وچّ سداھا فرقے دے مکھی نال گل بات ہونی لکھ دتا گیا ہے۔

قاضی رکندین تے پیر بہاؤدی دے کیس وچّ وی ایہو وجا ہی بندی ہے۔ در اصل ایہہ ملتان دے پرسدھ پیر شیخ بہاؤدین جکریا دے خاندان وچوں کوئی پیر سی جس دی سنگت وچّ گورو صاحب مکہ جاندا ہے۔ حالان بعد وچّ ایہہ پیر گورو صاحب نوں اگے لجان توں ناہ کر دندا ہے۔ پر مکہ وکھے جدوں ایہہ پیر گورو صاحب نوں بہنچیا ہویا پاؤدا ہے تان پھر گورو صاحب دا شردھالو بن جاندا ہے۔ ایہو پیر پھر بغداد وی گورو صاحب دے نال ہی جاندا ہے۔ کیونکہ بہاؤدین زکریا خاندان دا ہی صاحب زادہ رکندین اہل فتح عرف رکئے عالم وی اپنی زندگی وچّ وڈا مقام حاصل کردا ہے۔

سو گورو نانک دے ساتھی پیر نوں کتے پیر بہاؤدی اتے کتے قاضی جاں پیر رکندین لکھیا گیا۔

ایہہ پیر گورو صاحب دے نال ہی بغداد توں پرتدا ہے جدوں مردانے اکال چلانا ہوجاندا ہے۔

پیر مہنت

اطلاع دتی کہ بابا نانک پدھارے ہوئے۔ پیر صاحب نے خادم نوں سچیت کیتا کہ ویکھنا کہ کتے بابا جی چلے ناں جان۔ میں انان نوں ملنا چاہندا ہاں۔ خادم گورو صاحب کول آیا۔ اس توں پہلاں کہ اوہ کجھ بولدا گورو صاحب بول اٹھے کہ بھائی اسیں ملے بغیر نہی جانا۔ خادم حیران سی کہ بابا جی نوں کوہ پتہ لگ گیا کہ ساڈی کی گل بات ہوئی۔

کجھ دیر بعد پیر جی وی آ گئے۔ گورو صاحب نوں چپھی پا کے ملے۔ گلاں باتاں شرع ہوئیاں۔ پیر گورو صاحب دا شکریہ کہہ رہا سی پدھارن واسطے۔ پیر گورو جی نے کیہا مطلب تاں مینوں سی۔ پیر کہندا اسیں کہڑے مطلب جوگے۔ گورو صاحب نے کیہا کیونکہ صاحب نوں ملیا صاحب یاد آندا ہے۔ پیر دھن دھن کر اٹھیا۔

پیر گورو صاحب نوں پچھن لگ پیا کہ میں سنئے تسی بندو - مسلمان نوں اکو اکھ نال ہی ویکھدو ہو؟

صاحب نے گومت دا سدھانت پیر نوں سمجھایا کہ ہر جی نرنکار دا سرگن روپ ہے۔ سو نفرت کس نال کیتی جاوے؟ پیر کہن لگا اوہ پتھر پوج، کدی رکھاں - درکھتاں اگے متھے رگڑدے ہن انان دی تے مسلمانان دی برابری کوہ ہو گئی؟ گورو صاحب نے سمجھایا کہ ایہہ کرتے دی کھیڈ ہے جہو جہی کسے نوں مت اوہ بخشدا ہے جیو اوسے طرحاں ہی چلدا ہے۔ کرتے دے کھیل بڑے الوکک نے۔ گورو صاحب نے مردانے نوں سینت ماری تے اس تار چھیڑ دتی۔

س۔ریراگ محلہ ۱ گھڑ دو جا ۲ آپے رسیا آپ رس آپے راونہاڑ۔۔۔ (دیکھو پی۔ ۲۱۱)

شبد سن کے پیر وی ویراگ وچ رنگیا گیا۔ اتھرو وہ ترے۔ پیر نے باہے دے چرن پھڑ لے۔ بولیا "دھن بابا نانک۔ جیہو جیہا سنیا سی اس توں ودھ ویکھیا۔"

اک دو دن گورو صاحب پیر کول ہی رہے۔ پیر نے گورو صاحب نوں ملتان دی امیر مذہبی وراثت بارے واقف کرواؤنا چاہیا تاں گورو نے کیہا کہ ٹھیک ہے مینوں دکھاؤ کتھے ہے اتھاسک سورج مندر۔

---◆---

گل لگ لگ روندی، سوہرے جا رہی نوں ویکھ باہے نے شبد اچاریا

کیونکہ پرانے سمیاں وچ آؤن جان دے سادھن کٹھن سن۔ اس کر کے وچھڑ رہے ساک سبندھی جدوں گل لگ لگ مل رہے ہندے سن تاں مانو ایہہ کہہ رہے ہندے سن کہ دوبارہ پتہ نہی میل ہونا کہ نہی۔ ایسے طرحاں جدوں وہوئی مکلاوے جاندی سی تاں وڈے رسموراج ہندے سن۔

گورو صاحب ملتان جتھے رکے ہوئے سن اتھے

جدوں ایہہ وچھوڑے دا نظارہ تکیا تاں سبب رچیا جس وچ جیو نوں سمجھایا کہ جنان رستیاں لئی توں رو رہا اے ایہہ کچے۔ ایہہ تندان ٹٹنیاں ہی ٹٹنیاں ہن: اج جاں کل۔ سچارستا جے بناؤنا ای تاں نرنکار نال بنا۔ اس رستے دارنگ کدی پھکا نہی پیندا۔ اس رستے دا وچولا بھاؤ گورو تاں دہائی دندا رہندا کہ آ جاؤ جس نے سچ دے جہازتے چڑھنا ہے تاں۔

ملتان وچ گورو صاحب نے اک وار پھر دوہرا دتا کہ اسیں کسے چچ دے نہی تے سانوں کوئی ماڑا نظر نہی آؤدا۔

مارو محلہ ۱ نہ بھینا بھر جائیا نہ سے سس۔ریاہہ .. سچا ساک ن تئیں گڑ میلے سہیاہ .. ۱ بلہاری گر اپنے صد بلہارے جاؤ .. گر بن ایتا بھو تھکی گر پڑ میلہ دتم ملائی .. ۱ رہاؤ .. پھپھی نانی ماسیا دیر جیٹھانریاہ .. آون ونجن نہ رہن پور بھرے پھیاہ .. ۲ ماصتے مامانیا بھائر باپ ن ماؤ .. ساتھ لڈے تن ناٹھیا بھیڑ گھنی دریاؤ .. ۳ ساچورنگ رنگاولو سخی ہمارو کنت .. سچ وچھوڑا نہ تھینے سو سہ رنگ رونٹ .. ۴ سبھے رتی چنگیا جت سچے سیو نیہ .. سا دھن کنت پچھانیا سکھ ستی نیس ڈیہ .. ۵ پتن کوکے پاتنی ونجن دھرک ولاڑ .. پار پوندڑے ڈٹھ مے ستگور بوہنہ چاڑ .. ۶ ہکنی لڈیا ہک لڈ گئے ہک بھارے بھر نال .. جنی سچ ونجیا سے سچے پرہ نال .. ۷ نہ ہم چنگے اکھینہ بران دسے کوئی .. نانک ہوئے مارینے سچے جیہڑا سوئی .. ۱۰ ۲ ۸

---◆---

ملتان - بندوآ پچھیا بابا توں کہڑے فرقے دا سادھو این؟

گورو صاحب نے ملتان دے سارے اتھاسک مندر ویکھے۔ سبھ فرقے دے سادھواں سمپر داواں نوں ملیا تے نرنکار دی ہوند دا سنیہا دتا۔ اک تھان کجھ لوک باہے کولوں بار بار پچھن بابا جی تسی کہڑی سمپر دا دے ہو۔ گورو صاحب نے کیہا کہ میں اک نرنکار سر بوپاپک رب نوں مندا ہاں۔ مینوں کوئی ایہو جہی سمپر دا ملے جہڑی اکال پرکھ نوں مندی ہووے تاں میں اس نوں ڈنڈاؤت بندناں کران۔

تسے سمپر داواں دی گل کردے ہو وڈی سمپر دا سدھاں جوگیاں دی ہے جنان دی ساری دوڑدھیاں سدھیاں حاصل کر کے لوکاں نوں بھرماؤن دی ہے۔ نرا جوگیاں دا ہی نہی، آہ ماتا دے بھگت اتے روڑیاں توں چک چک لیراں ہنڈھاؤن والے انج دور دراڈے یا تراواں کردے رہندے نے اک نرنکار دی ہوندتے صفت صلاح دے سدھانت بارے انان نوں بھی کجھ پتہ نہی۔ ایہو حال تپیاں، براہمنان اتے اکھوتسی برہمچاریاں دا ہے۔ بھائی میں تاں لوکائی نوں نام دان اشنان نال جوڑدا ہاں۔

گورو صاحب نے اس موقعے شہد رچیا:-

آسا محلہ ۱ چارے کنڈا ڈھوڈھیا کو نیمی میڈا ..
جے تده بھاوے صاحبہ تو مے ہوتیڈا .. ۱ دژ بیہا مے
نیم کوکے کری سلام .. ہکو میڈا تو دھنی ساچا مکھ
نام .. ارباؤ .. سدھا سیون سدھ پیر ماگہ رده
سدھ .. مے اک نام ن ویسرے ساچے گر بدھ .. ۲
جوگی بھوگی کاپڑی کیا بھوہ دستر .. گر کا سبڈ ن
چینیہ تہ ساژ نرنتر .. ۳ پنڈت پادھے جوئسی نت
پڑھ پیرانا .. انتر وست ن جاننی گھٹ برہم لکانا .. ۴
اک تپسی بن مہ تپ کرہ نت تیرتھ واسا .. آپ ن
چینہ تامسی کاپے بھئے اداسا .. ۵ اک بند جتن کر
راکھدے سے جتی کھاوہ .. بن گر سبدن چھوٹھی
بھرم اوہ جاوہ .. ۶ اک گرہی سیوک سادھکا گرمی
لاگے .. نام دان اسنان درژ پر بھگت سو جاگے .. ۷ گر
تے دژ گھڑ جانیئ سو جائ سنجانے .. نانک نام ن
ویسرے ساچے مے مانے .. ۱۴ ۸

ملتان وچ بہتے وسنیک تاں مسلمان بن چکے سن، پر
باقی رہندے گٹڑ قسم دے ہندو سن۔ اوہ ایہ سن
نوں تیار نہی سن کہ کوئی ہندو فرقیان توں باہری
گل ہووے۔ پر گورو نانک دی اپما ادوں تگ چھپیرے
پھیل چکی سی۔ اس کرکے گورو صاحب دی آمد دا
وی سواگت سی۔

سویرے پھر سنگت جڑی تاں انان وی ایہو سوال
کیتا کہ بابا جی کی تسی جوگی ہو؟ اپدیش چل رہا
سی کہ ہن بھائی مردانے نے سوہی راگ وچ الاپ لا دتا
تے گورو صاحب نے سبد گایا:-

سوہی محلہ ۱ جوگی ہووے جوگوے بھوگی
ہووے کھائی .. تپیا ہووے تپ کرے تیرتھ ملی ملی نائی
.. اتیرا سدڑا سنیجے بھائی جے کو بہے لائی .. ۱
رہاؤ .. جیسا بیجے سولے جو کھٹے سو کھائی .. اگے
پچھن ہووئی جے سن نیسانے جائ .. ۲ تیسو جیسا
کاڈھینے جیسی کار کمائی .. جو دم چت ن اوئی سو
دم برتھا جائ .. ۳ ایہ تہ ویچی بے کری جے کولے
وکائی .. نانک کم ن اوئی جت تن ناہی سچا ناؤ
.. ۷ ۵ ۴

---◆---

”بابا توں ساتھوں وکھرا ہو چل، آپ تے توں مرناں بے نال سانوں وی مروائیگا۔“ آ

ملتان توں پھر ۱۳۰ کہ۔ می۔ سفر کرکے گورو صاحب
اچ شریف پہنچے۔ پیراں وچوں جہڑا پیر گورو صاحب
دا پار سسی (پہڑ لؤدین آا) اس دے مقام تے گورو
صاحب پہنچے۔ جانڈیاں نوں پتہ لگا کہ پیر جی تاں
مکے دے حج لئی چروکے جا چکے ہن۔

اس تے مردانے نوں فکر ہوئی کہ اسپں مکے وقت سر
پہنچ وی پاوانگے کہ نہی۔ پھر سیوادارانے سمجھایا

حاجی گورو صاحب نوں کہندے نے کہ توں ساتھوں وکھرا ہو کے چل۔
عرب وچ سیدان داراج بے اوہ آئے ہندو نوں مار دندے نے۔

کہ جے تسی خرچہ کر سکدے ہو تاں جہاز رانی
سدھا ہی عرب ساگر تھاننی جدا دی بندرگاہ تے پہنچ
سکدے ہو۔ اوتھو مکہ سارا ہی پنج چھ دن دا سفر
بے۔ انان دسیاں کہ پر اتھوں عموماً لوک پیدل
جاندے ہن جو فارس دی کھاڑی جہاز رانی پار کرکے
اگے پھر ۵۰ کوہ سفر پیدل کردے ہن۔

سیوادارانے پھر گورو صاحب نوں دسیا کہ
رہیمؤدین (کلپنک ناں) دا جتھا اجے کل نوں جانا بے
تسی اوسے نال ہو چلو۔

اگلے دن پھر گورو صاحب اچ دے حاجیاں نال بیڑی
رانہی کراچی نوں روانہ ہوئے۔ سبھاوک بے راہ وچ
حاجیاں نال روحانی گفتگو ہندی آئی۔ حاجیاں نوں
گورو صاحب تے کجھ شک پیا تاں انان پچھنا شروع کر
دتا کہ تسی کتھوں آئے ہو؟ گورو صاحب نے دسیا کہ
میں لاہور لاگوں کرتا رہور توں ا رہا ہاں۔ تھادناں کی
بے؟ پھر ناں توں وی انان نوں پتہ ناں لگا کہ ایہ
کون بے کیونکہ نانک ناں ہندو مسلماناں دوواں وچ
ہندا سی۔ پھر انان پتا دا ناں پچھیا۔ گورو صاحب نے
دسیا کہ اوہ کلیان داس نے۔ اس تے انان دا شک کجھ
ہور ڈونگا ہو گیا۔ کہن لگے کہ تسی کتے اوہ نانک تاں
نہی ہو جو راجا دولت خان اباراہیلو دھیب ابراہیم
دے مودی سی جہڑا اپنا گھر لٹا کے سادھو ہو گیا

رکو۔ 'داخلہ صرف مسلمانان لئی۔' اج
وی مکے شہر دے باہر لگا بورڈ۔

سسی؟ گورو
صاحب نے کیا
ہاں میں اوبی
نانک ہاں۔

اس تے رہیمؤدین
کہن لگا بابا جی
تسی تاں ہندو ہو
اتے ہندو نوں مکے
دے مولانے حج
نہی کرن دندے،
نالے تنگ پریشان
کردے۔ اسیں

ایہہ وی سنئے پچھے اناں کسے ہندو نوں مار ہی دتا
سی کہ توں اتھے کیو آئے۔ تسی پچھے پرت جاؤ۔ کوئی
فائدہ نہی تہانوں جان دا۔ گورو صاحب نے کیا
تھاڈے نال نال اسیں وی چلو حج کر آئے۔ ا۔
رہیمؤدین کہن لگا بابا جی اسیں تہانوں اپنے نال
نہی رکھ سکدے کیونکہ مولانے سانوں وی تنگ
پریشان کرنیے کہ تسی کافر نوں نال کیولے کے آئے ہو۔
گورو صاحب نے کیا ٹھیک ہے اسیں تھاڈے نالوں
وکھرے ہو جاندے ہاں۔ اسیں جاوانگے ضرور، مکے جا
کے دیکھدے ہاں کی ہندا۔

سو جتھوں تک سندھ دریا وچ بیڑی گئی ایہہ
اکٹھے رہتے کراچی دے نیڑے تیزے جا کے وکھرے
ہو گئے۔

کراچی حاجیاں دا جہاز لگا سسی۔ رہیمؤدین پری تاں
چڑھ کے روانہ ہو گئے۔ گورو صاحب نے رہیمؤدین ہراں
دی اچھا دے خلاف اس جہاز وچ چڑھنا ٹھیک ناں
سمجھیا۔

کیونکہ کراچی دے مقابلے اگے مکران دی تیس بندر
توں جہاز زیادہ جاندے سن اس کر کے گورو صاحب

گورو دواہ پہلی
پاتشہابی کلیہن
کراچی۔ صدیاں توں
ایہہ مندر سمندر دی
دیوی دا ہندا سسی۔
جتھے ملاح سمندر وچ
ٹھلن توں پہلاں متھا
ٹھیکے اتے دیوا
جگاؤدے آئے سن۔
سہتھانک راجا وی ۷
سیر تیل ہر مہینے
چڑاؤدا سسی۔ سمندری
پیسڑے دی اڈیک ویلے
گورو صاحب وی ایسے
مندر وچ ہی رگے سن۔
مندر دا اوہ کمرہ
جتھے گورو صاحب
براجے سن اتھے وی
ہمیساں دیوا جگدا
رہندا ہے جس نوں
گورو جوتی کہا جاندا
ہے۔ (تصویر: اقبال
قیصر)

لگے جہاز دی اڈیک کرن۔ پھر کجھ سندھی ہندواں دا
جتھا ہنگلاچ مندر جا رہا سی تے اناں نے دسیا کہ ہنگلاچ
تیس دے رستے وچ ہی ہے تے گورو صاحب وی ہنگلاچ
مندر نوں ہو گئے۔

---◆---

ہنگلاچ مندر۔ بابا کہندا میری سمپردا دا ناں ہے 'پریم محبت' D

سمندر تے دے نال نال لگدے بلوچستان دے کامران
علاقے وچ پرسدھ ہنگلاچ مندر ہے۔ کراچی توں ایہہ
بیڑی رانہی ۱۷۰ کم۔ می تے پیدل رستے کوئی ۲۵۰
کم۔ می۔ پچھم وچ پیندا ہے۔ ہنگلاچ مندر ہندومت دے
ساقط مت دے ۵۲ شکتیپیتھاں وچوں پر مکھ ہے۔
پر مکھ اس کر کے کیونکہ جویں پہلاں اچکا ہے پیٹھ
س۔ ریر دے انگاں دے آدھارتے بنے بن بھاؤ جتھے
جتھے کوئی انگ ڈگا۔ متھاس مطابق اتھے پاربتی
دا سر ڈگا سسی۔ ایہہ مندر پہاڑی دی گفا اندر ہے۔
اتھے قدرتی پیئے پتھر دی ہی دیوی من کے پوجا کیتی
جاندی ہے۔ ہتھی بنائی مورتی نہی ہے۔

اتھے اتے نیڑے تیزے جو پوتر ستھان دسے گئے ہن اوہ
ہن: گنیش دیوا، ماتا کالی، دھونسی گورو گورکھ
ناٹھ، برہم کنڈ، تیر کنڈ، گورو نانک کھڑاواں،
رامجھروکھا بیٹھک، چوراسی پہاڑی تے انیل کنڈ، چندر
گفا، کھاری دریا اتے اگھوری پوجا۔*

گورو صاحب جدوں ساقط لوکاں نوں سمجھاؤں
اتھے پہنچے تاں اک پاسے ہو چپ چاپ کئی گھنٹے
بیٹھے رہے۔ اودوں اتھوں دے پجاری اپرس سادھو
سن۔ پجاری حیران سن کہ ایہہ کون سکھش ہے؟
کجھ پتہ نہی سسی لگ رہا اگلیا نوں کہ ایہہ ہندو ہے
کہ کوئی مسلمان فقیر۔ جے ہندو ہے تاں کس
سمپردا دا سادھو؟ کھڑی جات گوت؟ اوہ آ کے اس
بابت گورو صاحب نوں پچھن لگے تاں کہ "اسیں
اوسے مطابق تھاڈی سیوا ٹھل کر سکیئے۔" کیونکہ
اتھے کئی ویراں ویشنو سادھو اؤدے ہن اوہ سچ
سنجم دا بہت دھیان کردے ہن۔ تسی وی اپنے نیم
سانوں دسوتاں کہ اوہدے مطابق تہانوں بھوجن
کروا سکیئے۔ سو سانوں اپنے بارے دسو؟
جواب وچ گورو صاحب سلوک گایا:-

سلوک م ۱ سچ ورت سستوکھ تیرتھ گیان دھیان
اسناں۔ دیا دیوتا کھما جیمالی تے مانس پردھان۔۔
جگت دھوتی سرت چوکا تلک کرنی ہوئی۔ بھاؤ
بھوجن نانکا وولات کوئی کوئی۔ ۱

بھاؤ سچ میرا ورت ہے، سستوکھ تیرتھ، دیا اشٹ۔
دیو، دوجیاں دیاں ودھیکیاں نوں معاف کر دینا اک
طرحاں نال میری مالا ہے؛ سچا جیون جیون
دھوتی ہے، سرت میرا سچا چونکا ہے، اچے اچرن دا
متھے اتے تلک، تے پریم میری خوراک ہے۔

ایہہ جواب سن کے پجاری تاں سن ہو گئے۔ اوناں نے

ہنگلاچ دیوی مندر دی گفا دا منہ۔ بیٹھاں اوہ گھاٹی جس وچ گفا موجود ہے۔

اجیہا سادھو پہلاں کدی نہی سی ویکھیا۔ ہولی ہولی گل چلی

تاں پھر اوناں نوں پتہ لگا کہ ایہہ تاں بابا نانک ہے۔ سندنھی پجاری گد گد ہو اٹھے۔ اناں نوں چاء چڑھ گیا۔ سندنھ وچ تاں بابے نانک دے ناں دی طوطی تاں پہلاں ہی بولنی شروع ہو چکی سی۔

گورو صاحب نے اوناں نوں کرم کانڈاں توں ورج کے اک نرنکار دے ناں نال جڑن دا اپدیش کیتا۔ پجاریا نے گورو صاحب دیاں کھڑاواں یادگار وجوں سانبھ لئیاں۔ اوتھے گورو نانک کھڑاواں ناں دی جگا موجود ہے۔

اک صدی پہلاں ہنگلاچ مندر جورواج سن اوناں بابت گیانی گیان سنگھ نے بڑا وستھار وچ لکھیا ہے کہ جس دا نمونہ کجھ ایہہ ہے:

اتھوں دو منزل بھیرو گڑیا پیر ہے جس تے لیراں چڑھدیا ہن۔ کھانا دانہ اوٹھاں رانھی کراچیو ہی اودا ہے کیونکہ اگے کھان نوں کجھ نہی۔ کراچیو ۱۵ کوہ تے اک تھان اودی ہے اوتھوں دے فقیر یا تریاں کولوں سوار وپیہلے کے اگے لنگھن دندے ہن پر سکھاں کولو صرف پنج پیسے لیندے ہن۔ اوہ کہندے ہن کہ ساڈے وڈھیریاں نوں بابے نانک نے گوشٹی سمیں پرا دتا سی۔ رام چندر وی اتھے ائے سن (براہمن ہتیا دے پاپ توں مکتی پاؤن)۔۔۔۔

پر حیرانی دی گل گیانی جی نے اوتھے موجود نانک کھڑاواں دا ذکر نہی کیتا جو باقائدہ اج دیاں ویبسانئیاں دس رہیاں ہن۔

---◆---

مردانے دی صحت وگڑی؟

ہنگلاچ مندر توں گورو صاحب تے مردانہ سمندر کنارے ول نوں ہوترے۔ پہاڑی رستہ بہت ہی بکھم

سی۔ بھادرو۔ اسو دے برسات دے دن۔ انی دنی بخار تے ہور بیماریاں زور پھڑ لیندیا ہن۔ لگدا ہے رستے وچ مردانے دی طبیعت کجھ وگڑ گئی۔

راہ تے جدوں ایہہ کتے ڈیرہ لائی پئے سن تاں جدوں کدی گورو صاحب ادھر ادھر ہون تاں مردانہ گھبرائے۔ "بابا جنگل وچ آپاں بیٹھے ہاں کتے کوئی شیر بگھیاڑ ہی سانوں اپنا ناشتہ ناں بنا لئیے۔" گورو صاحب نے مردانے نوں حوصلہ دتا۔ پھر مردانے نوں یاد آیا کوہ پورب دی اداسی ویلے ساہمنے شیر اُون تے وی اس نے مردانے نوں کجھ نہی سی کیا۔

ایہہ موقع سی پھر مردانہ وی لگا نام چہن۔ عموماً اوہ ڈھل کر لیا کر دندا سی۔ گورو صاحب نے مردانے نوں بھروسہ دواپا کہ اکالپرکھ نوں یاد کر تیرا وال ونا وی نہی ہووے گا۔

مردانے دے تندرست ہون تے صاحب نے شکرانے دا شبید رچیا:-

آسا محلہ اپنچدے .. ددھ بٹ دھین پنکھ بٹ پنکھی
جل بٹ اتبھج کام ناہی .. کیا سلطان سلام وبونا
اندھی کوٹھی تیرا نام ناہی .. اکی وسرہ دکھ بہتا
لاگے .. دکھ لاگے توں وسر ناہی .. ا رہاؤ .. اکھی اندھ
جیہہ رس ناہی کنی پون ن واجے .. چرنی چلے پجوتا
اگے وں سیوا پھل لاگے .. اکھر برکھ باغ بھئے
چوکھی سنجت بھاؤ کرہی .. سبھنا پھل لاگے نام
ایکو بٹ کرما کیسے لیہی .. ۳ جیتے جی تیتے سبھ
تیرے وں سیوا پھل کسے ناہی .. دکھ سکھ بھانا تیرا
ہووے وں ناوے جیو رہے ناہی .. ۴ مت وچ مرن
جیوں ہور کیسا جا جیوا تاں جگت ناہی .. کہے نانک
جیوالے جیا جہ بھاوے تہ راکھ تہی .. ۵ ۱۹

Ā سوڈھی-۴۳۸، و سوڈھی-۴۳۰، ی سوڈھی-۴۲۶، ۴۲۳، آ سوڈھی-۴۵۱، گوشٹی-۴۳

گوشٹی-۴۳ وچ حاجی دا ناں شاہ سرف لکھ دتا ہے جدوں کہ شاہ سرف نال گوشٹی بغداد دے مقام تے ہوئی سی۔ جس نے گورو صاحب نوں چولا بھیٹ کیتا سی جو اج وی ڈیرہ بابا نانک وکھے موجود ہے۔ اک شاہ سرف پانپت وی ہویا ہے۔ (دھیان رہے ۱۷ وی صدی وچ اک سرف ناں دا کوئی بٹالہ علاقہ وچ وی ہویا ہے جس کرکے اس دے پنڈ دا ناں کوٹلہ سرف چلدا ہے۔)

Ē سوڈھی-۴۶۱، * وکی پیڈیا اینٹری، آگیانی-۲۳۹
N ایہہ پتہ نہی لگا پایا کہ کی اوہ کھڑاواں اج وی موجود ہن۔ آ اچ دے پیراں توں پتہ لگا کہ گورو صاحب دے ویلے پرسدھ پیر پھرلودین سی۔ پھر وی اچے بور تصدیق کرن دی ضرورت ہے۔
Ĕ سوڈھی-۴۵۸، گوشٹ-۴۴: نے وی بھائی مردانے دے ڈر بارے لکھیا ہے۔

سندھ دے پور ستھانان بارے اسیں وستھار نال دوسری اداسی وچ دتا ہے۔ کیونکہ بہتی تھانٹی سانوں ایہہ نہی پتہ لگدا کہ صاحب دوسری اداسی ویلے ائے سن کہ چوتھی اداسی موقع۔ اس کرکے اسان وستھار نال دوسری اداسی وچ دے دتا ہے۔